

AXLOQIY QADRIYATLARNI PSIXOLOGIK OMILLARI**Umirzakova Nargiza Ismailovna**

TATU Nurafshon filiali psixologi

tel: +99890 988-27-07 e-mail: nargizaxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'smirlarning ma'naviy javobgarlik darajasini aniqlash, kognitiv-semantik, motivatsion shakllanishini aniqlash, "Axloqiy javobgarlikni, o'z-o'zini baholash" bo'lgan ahloqiy qarashlar aks ettirilgan.

Kalit sozlar: empirik, situation, konseptual, aks ettiruvchi, axloqiy qadriyatlar.

Fanlararo aloqalarning rivojlanishi va zamonaviy psixologiyaning predmet sohasining kengayishi psixologlar oldiga xodimlarning xatti-harakatlarini to'liqroq tushuntirish vazifasini qo'yadi. Qayd etilganidek

M.I. Volovikov, ilmiy tadqiqotlarning o'ziga xos yo'nalishi axloqiy va psixologik muammolarni hal qilish, ya'ni inson axloqining haqiqiy psixologik asoslarini aniqlashdir. S.L. Rubinshteynning fikricha, "insonning insonga bo'lgan munosabati axloqning haqiqiy maxsus sohasini tashkil qiladi".

Mavzu bo'yicha ilmiy ishlarning nazariy tahlili va eksperimental so'rovi natijalari quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Birinchidan, axloqiy ishonchlik - bu insonning o'zini o'zi anglash darajasining o'ziga xos xususiyati bo'lib, unda hayotiy maqsadlar va ularga erishish usullari axloqiy me'yorlarga muvofiq amalga oshiriladi, tartibga solinadi va tartibga solinadi. U psixologik usullar bilan o'lchanadigan kognitiv, semantik, hissiy va axloqiy determinantlarga ega.

Ikkinchidan, ma'naviy ishonchlik xodimning ma'naviy va iqtisodiy qadriyatlari o'rtasidagi murosa orqali ta'minlanadi. Ijtimoiy va korporativ me'yorlarni e'tiborsiz qoldirish yoki etarli darajada xabardor qilmaslik firibgarlik niyatini asoslash, rejalashtirish va amalga oshirishga yordam beradi - shaxsiy boyitish maqsadida moddiy resurslarni, qimmatbaho narsalarni va kompaniya aktivlarini yashirin o'g'irlash menejerlarni aldash yoki ishonchini suiiste'mol qilish. [1].

Falsafiy metodologiyaning shakl va mazmun birligi haqidagi qoidalari insonning kognitiv, semantik va hissiy jarayonlarining axloqiy mazmuni ularning borishiga ta'sir qiladi, degan taxminni ilgari surishga imkon beradi.

Axloqiy tizimlarga bag'ishlangan ishlarning aksariyati aksiologiya paradigmasida - axloqiy qadriyatlarning falsafiy masalalarini o'rganuvchi nazariyada amalga oshiriladi. Ushbu paradigma axloqiy tamoyillar yoki odamlarning qadriyat yo'nalishlarini ifodalovchi maksimlar tizimni tashkil etuvchi omil bo'lib, axloqiy ongning butun tuzilishining funksional birligini ta'minlaydi, deb postulat qiladi. Turli davrlarda axloqiy tushunchalar mualliflari mutlaq yaxshilik, ezgulik, dunyoni obodonlashtirish, o'z-o'zini takomillashtirish, haqiqat, go'zallik, taraqqiyot, ijtimoiy adolat, jamoat manfaati, davlat, xalq manfaatlarini mezon sifatida ilgari surdilar.

Bizning madaniyatimizdagi axloqiy qadriyatlar imon, umid, sevgi, donolik, adolat, jasorat va mo'tadillikni o'z ichiga oladi. Ularning antipodlari ochko'zlik, ochko'zlik, hasad, shahvat, mag'rurlik, dangasalik va g'azabni o'z ichiga oladi. V.S. Solovyova, N.A. Berdyaeva, N.O. Losskiyning fikricha, qadriyatlar sohasining ideal va mutlaq tabiati ilohiy kelib chiqishi bo'lgan ma'naviyat tushunchasi orqali aniqlanadi.

Gipoteza sifatida biz ushbu axloqiy qadriyatlarni bilish va ularni o'z xatti-harakatlari tamoyillari sifatida qabul qilish xodimlarning ishonchliligini rivojlantirishni oldindan belgilab beradi deb taxmin qildik. Bizning jamoaviy madaniyatimizga xos bo'lmagan boshqa, "umumiy" umuminsoniy qadriyatlarga, shuningdek, iqtisodiy qadriyatlarga yo'naltirish shaxsning ma'naviy va ma'naviy qat'iyatini zaiflashtiradi, bu esa mulk, moliyaviy aktivlar, ma'lumotlar bazalarini o'g'irlashga olib kelishi mumkin, o'z tashkiloti manfaatlariga xiyonat qilish, firibgarlik, savdo sirlarini raqobatchilarga sotish. Axloqiy jihatdan ishonchli xodimning qiymat-semantik sohasi uning korxonasi rahbarlari va xodimlariga ijobiy munosabatini belgilaydigan ma'no va qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Pulning ma'nosi

muvaffaqiyat, kuch va obro'-e'tibor ramzi emas, balki "ehtiyojlarni qondirish va biznesni rivojlantirish vositasi" ma'nosiga ega. Ishonchli xodim ishlaydigan ma'no va ma'nolar yaxshilik va yomonlikning axloqiy qadriyatlariga mos keladi. Ular deformatsiyalanmagan, qonuniylik va adolat tushunchalari mustaqil ma'noga ega va bir-birini almashtirmaydi, o'z harakatlarining to'g'riligi va maqbulligini baholash shaxslararo munosabatlarga bog'liq emas va shuning uchun ko'proq ob'ektivdir.

Ammo ularning psixologik holati nuqtai nazaridan, xatti-harakatlarning ikkala printsipli ham malaka mezonlariga javob beradigan qadriyatlardir. Qadriyatlar belgilari G. Allport, M. Rokeach, A. Maslou, S. Shvarts asarlarida bayon etilgan. Shunday qilib, globallashuv bosqichida turli axloqiy tizimlarning axloqiy universallari axloqiy ongda o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin va turli xodimlar tomonidan bu universalliklarni tushunish har doim bo'lmasa ham, ko'pincha har xil bo'ladi.

G.Ollport ko'pgina shaxsiy qadriyatlarning manbai jamiyat axloqidir, deb hisoblardi. Axloqiy me'yorlar va qadriyatlar tashqi mustahkamlash orqali shakllanadi va saqlanadi. Ular ko'proq shaxsning maqsadlari bo'lgan ichki qadriyatlarga erishish uchun vosita va shartlar sifatida ishlaydi. Allport vositalarni maqsadlarga aylantirishni, tashqi qadriyatlarni ichki qadriyatlarga aylantirishni "funktSIONAL avtonomiya" deb atagan va u "bilim toifalarini" "ahamiyat toifalariga" aylantirish jarayoni deb tushungan. "Ahamiyat toifalari" tashqaridan olingan "bilim toifalari" ma'nosini mustaqil anglash bilan paydo bo'ladi. Allport yozganidek, "qiymat, mening tushunchamga ko'ra, ma'lum bir shaxsiy ma'nodir" [2].

Shaxsiyatni rivojlantirish L.S. Vygotskiy, shaxsning madaniy qadriyatlarni egallashi bilan bog'liq bo'lib, u muloqot jarayoni orqali amalga oshiriladi. Uning fikricha, odamlar o'rtasidagi munosabatlarda, xususan, bolaning kattalar bilan bevosita ijtimoiy aloqalarida paydo bo'lgan ma'no va ma'nolar keyinchalik ichkilashtirish orqali shaxs ongiga "o'stiriladi".

Shaxsiy qadriyatlarni shakllantirishda ijtimoiy munosabatlarning rolini o'rganish B.D. Parygina, G.M. Andreeva, A.I. Dontsova, L.I. Antsyferova, V.S. Muxina, asarlarida davom ettirilgan.

A.A. Bodaleva, G.G. Diligenskiy, V.G. Alekseeva, M.S. Yanitskiy va boshqa tadqiqotchilar. L.I. nuqtai nazaridan. Antsiferovning so'zlariga ko'ra, jamiyat inson doimiy ravishda "sezgirlik bilan ushlaydigan" qadriyatlar tizimini taqdim etadi.

"Me'yorlarning chegaralari va mazmunini o'rganish" va o'zlarining individual-shaxsiy ekvivalentlarini shakllantirish [3]. A.N. Leontyev inson shaxsiyatining haqiqiy asosini tabiatdagi ijtimoiy jami deb hisoblagan. Uning faoliyati orqali amalga oshiriladigan dunyo bilan munosabatlar hamda, shaxsning shakllanishi aloqa va faoliyat jarayonida munosabatlar tizimini va ma'no hosil qiluvchi motivlar ierarxiyasini tabiiy qayta qurishdan, "shaxsiy ma'nolarning izchil tizimini" shakllantirishdan iborat.

Semantik shakllanishlarning xabardorligini, "reflektorligini" tavsiflash uchun B.S. Bratus "shaxsiy qadriyatlar" tushunchasidan foydalanadi [4]. Zamonaviy mahalliy tadqiqotlarda, xususan, B.S. Bratusya, G.E. Zalesskiy, E.I. Golovaxi, G.L. Budinait va T.V. Kornilova, N.I. Nepomnyashchia, S.S. Bubnova, M.S. Yanitskiyning so'zlariga ko'ra, shaxsiy qadriyatlar murakkab ierarxik tizim sifatida ko'rib chiqiladi, u shaxs va axloqiy ongning motivatsion-ehtiyoj sohasi kesishmasida o'rin egallaydi va inson faoliyatining tartibga soluvchisi bo'lib xizmat qiladi.

K.A. Abulxanov-Slavskaya va A.V. Brushlinskiy semantik g'oyalarning qiymat yo'nalishlari tizimini tashkil etishdagi rolini tavsiflaydi, bu quyidagi funktsiyalarda namoyon bo'ladi: muayyan qadriyatlarni qabul qilish (yoki inkor etish) va amalga oshirish; ularning ahamiyatini oshirish (yoki kamaytirish); vaqt o'tishi bilan ushbu qiymatlarni saqlab qolish (yoki yo'qotish) [5]. B.S. Bratus shaxsiy qadriyatlarni "ongli va qabul qilingan" deb belgilaydi.

Inson o'z hayotining umumiy ma'nolariga ega". U shaxsiy qadriyatlarni hayotning ongli ma'nolari sifatida va e'lon qilingan, "nomlangan" va insondan tashqarida bo'lgan qadriyatlarni ajratib turadi.

Shaxsning axloqiy va umuminsoniy qadriyatlari, inson maqsadlarini belgilash jarayonini boshqaradi va to'g'rilaydi. Shuningdek, ular shaxsning axloqiy rivojlanishi vektorini belgilab berganiga ishonamiz. Shaxsiy qadriyatlarning zamonaviy tipologiyasi mualliflari ularda ham axloqiy, ham umuminsoniy qadriyatlarni (o'zini o'zi anglash, o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini yuksaltirish, o'zini o'zi saqlash, o'zini o'zi tasdiqlash) aniqlaydilar va bu guruhlar ular tomonidan tushuniladi. axloqiy qarama-qarshiliklar.

S. Shvarts va U. Bilski qadriyatlarning quyidagi dixotomiyalarini aniqlaydilar:

1. Saqlash qadriyatlari (xavfsizlik, muvofiqlik, an'analar) - qadriyatlarni o'zgartirish (sezgilarning to'liqligi, o'zini o'zi boshqarish).

2. O'z taqdirini o'zi belgilash qadriyatlari (guruh va butun insoniyat farovonligi) - o'z-o'zini yuksaltirish qadriyatlari (kuch, yutuq, gedonizm).

M.S. Janicki ta'kidlaganidek, S. Shvarts va U. Bilskilar mos ravishda shaxs yoki guruh manfaatlarini aks ettiruvchi qadriyatlarni qarama-qarshi qo'yishadi;

K.A. Abulxanova-Slavskaya – konkret va mavhum qadriyatlar; N.I. Lapin - "farqlash", odamni izolyatsiya qilish va qiymat pozitsiyalarini "integratsiyalash". O.G. Drobnitskiy qiymat-me'yoriy tartibga solishning ikkita asosiy turini belgilaydi: "odatiy-an'anaviy" va "axloqiy-axloqiy". Xulq-atvorni "odatiy-an'anaviy" tartibga solish mezonlari jamiyatning me'yorlari bo'lib, uning a'zolari ularga rioya etilishini nazorat qiladi, "axloqiy-axloqiy" - ma'lum bir shaxsga xos bo'lgan axloqiy tamoyillar. o'zi o'z harakatlarini baholash uchun javobgardir.

Umumjahon qadriyatlari tarkibida xudbin qadriyatlar (o'yin-kulgi, shaxsiy erkinlik, moddiy farovonlik, muvaffaqiyat) ustun mavqega ega ekanligi aniqlandi. Xarakterli naqsh aniqlandi: egoistik qadriyatlarning rivojlanish darajasi to'g'ridan-to'g'ri etkazilgan zarar miqdori bilan bog'liq. Axloqiy qadriyatlar shaxsiy qadriyatlar ierarxiasining ikkinchi o'nligida o'rin egallaydi.

Natijalarimiz shuni ko'rsatdiki, xodimlarning axloqiy ongida tarqoq, parcha-parcha ko'rsatmalar to'plami mavjud bo'lib, ularning ba'zilari bo'ysunish munosabatlarida bo'lishi mumkin. Ushbu to'plamda bir-biriga mos kelmaydigan va ko'pincha bir-birini istisno qiladigan axloqiy tizimlar bilan bog'liq axloqiy qoidalar doimiy ravishda bir-biriga bog'langan. Individual ongda axloqiy tamoyillar ko'pincha bir-biriga bog'liq bo'lmagan, ba'zan esa bir-biriga mos kelmaydigan bo'lib chiqadi.

Belgilangan nomuvofiqlik psixologik jihatdan maqbuldir va odamlarning asosiy qadriyatlar yoki printsiplarni tanlashidagi o'zgaruvchanlik bilan bog'liq bo'lib, ular boshqa barcha axloqiy qadriyatlar, tamoyillar, me'yorlar va boshqa barcha axloqiy qadriyatlarni keyinchalik tuzilish, ierarxialash, toifalash va tasniflash uchun asos sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. Etika tomonidan o'rganiladigan maksimumlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh. Mirziyoyev – “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz”. Toshkent, “O‘zbekiston” – 2017. 157-158-betlar

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “Respublika iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4300 – son qarori.

3. 2019–2023 yillarda Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universitetida talab yuqori bo‘lgan malakali kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. PQ-4358-son. 2019-yil 17-iyun

4. Abdurahmon Jomiy. Tanlangan asarlar. – T: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1971. – 354b.

5. Абрамова Г.С. Возрастная психология. Учеб. пособи для вузов М.: Академический проект. Альма Матер, 2005. – 698с.